

További kérdés: miért lett Hutekróve/Határárok az új víz Bonyhád alatt is? Azért, mert itt is a „határon” ásatták meg. Tudvalevő, hogy 1729-ben báró Schilson és Kun Ferenc Bonyhád helység, a puszták, a rétek keleti és nyugati félre osztásában állapodtak meg. /Tolna megyei Levéltár, Szekszárd. Perczel-család iratai. Okiratok, 68. sz./ 1746-ban pedig az új tulajdonosok, Perczel József illetve Kliegl Ignác is felosztották Bonyhádot /Perczel-jobbágyok, Kliegl-jobbágyok, Perczel-földek, Kliegl-földek/, de még a „nadasberkek”-ről, a Bonyhádi Bozót-ról is úgy intézkedtek, hogy „....ezen Nadasberek is jelenleg hosszában kétfelé hasíttassék... a keleti fele... Perczel Jósefé maradjon.” /U.o., 132. sz./

A mai Határárok népi megnevezés tehát birtoklástörténeti adat. Egy-egy falu, illetve Bonyhád esetében egy-egy földesúr birtokhatárán megásatott mesterséges vízfolyás neve.

Mivel a névadás motívumai elhomályosultak, sokan úgy vélik, hogy talán Baranya és Tolna között is ez volt a határ. Tudva a határpererekről, mégsem tartottam valószínűnek. Tévedtem. Úgy látszik, rövid ideig ez a helyzet is fennállott. 1729-ben ugyanis a báró Schilson János Mihály és Kun Ferenc közötti osztályos egyezség 2. pontja kimondja, hogy „... Kun Ferencznek... a' Bonyhádi részen fellül jutott Hidas négy malommal, mellynek fele az ott lefolyó patakocska miatt Tolna Vármegyébe, másik fele pedig Baranya Vármegyébe fekszik...” /Tm. L. Perczel-család iratai. Okiratok, 68./

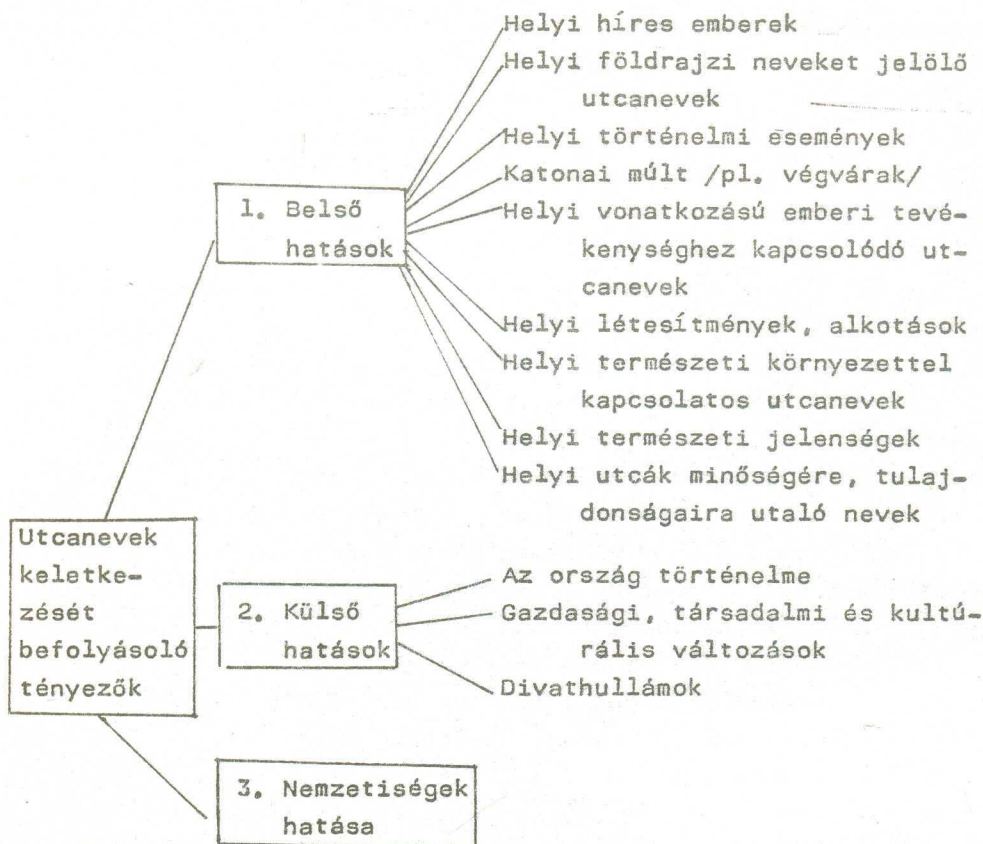
A természetes, máskor meg a mesterségesen megásott meder valóban határt jelentő árok volt. Költségeit ketten viselték, két falu, két földesúr, két megye jobbágjai dolgoztak rajta.

SOLYMÁR IMRE

ÚJ MÓDSZER AZ UTCANEVEK VIZSGÁLATÁRA

Az utóbbi időben világszerte törekszenek a földrajzi nevek egységes elvek szerinti osztályozására annak érdekében, hogy az eredményeket a többi tudományág /archeológia, néprajz, történettudomány stb./ közvetlenül hasznosíthassa.

Munkám ehhez az alapelvhez próbál kapcsolódni. Települések mai és történeti utcanéveit vizsgáltam meg három szempont szerint. Ezek a következők voltak: belső hatások, külső hatások, nemzetiségek hatása. Táblázatszerűen így ábrázoltam:

E módszer segítségével különböző helységek utcanévadásában jelentkező különbségek feltárására is lehetőség nyílik. Ennek bizonyítására három jellegzetes magyarországi várost -- Békéscsabát, Bonyhádöt és Szolnokot -- választottam ki. A kiválasztásnál döntő szempont a városok nemzetiségi összetétele volt. Békéscsabán magyarok és szlovákok élnek, Bonyhádon magyarok és németek, Szolnok pedig tipikus magyarlakta város. Példáimat a továbbiakban e három város utcanéveiből merítem.

1. Egy helység belső vizsgálata

Először azokat a személynevekkel jelölt utcaneveket vizsgáltam meg, amelyek helyi személyiségekhez kötődnek. Így három csoport alakult ki.

a/ Utcanevek, melyek olyan jelentősebb egyéniségek nevét viselik, akik az adott helységben születtek, hosszabb vagy rövidebb ideig éltéltek, és munkásságukkal hatottak a település gazdasági, társadalmi vagy kulturális életére. Például: Békéscsabán Munkácsy utca /1900/, Munkácsy Mihály utca /1938/. Munkácsy Mihály, híres festőnk 1855-től 1858-ig volt Békéscsabán tanonc egy asztalosnál. Bonyhádön Perczel Mór utca /1906/. Perczel Mór az 1848--49-es szabadságharc egyik ismert hadvezére Bonyhádön született. Szolnokon Verseggy utca /1980/. Verseggy Ferenc, a költő és nyelvtudós Szolnokon született.

b/ Utcanevek, melyek olyan kiemelkedő személyek nevét őrzik,

- akik a vizsgált helység közelében levő településekről, illetve abból a megyéből származtak, amelyben a vizsgált helység található;
- ezeken a településeken vagy a megyében hosszabb vagy rövidebb ideig éltek;
- akiket származáshelyüktől függetlenül személyes kapcsolat fűz a vizsgált településhez, s tevékenységük elősegítette a vizsgált helység fejlődését. Például: Békéscsabán Ady Endre utca /1929/. Ady Endre és Áchim L. András, a munkásmozgalom ismert békéscsabai képviselője között szoros baráti kapcsolat volt, minek folytán Ady Endre járt Békéscsabán. Bonyhádön Bezerédy Imre utca. Bezerédy Imre a reformkorszak parlamenti képviselője volt Tolna megyében. Jelentős szerepet töltött be a megye politikai életében. Szolnokon Móra Ferenc utca /1980/. Az író, Móra Ferenc édesanyja Szolnokon is élt.

c/ Utcanevek, amelyek olyan jelentős személyek nevét viselik, akik nem jártak a településen, vagy legfeljebb egy-két alkalommal fordultak meg ott, de kimutatható befolyásuk volt a helység fejlődésére. Például: Békéscsabán Bezerédy utca

/1910/, Bezerédi utca /1918/, Bezerédj utca /1969/. Bezerédj Pál szorgalmazta Békéscsabán a selyemipar fejlesztését. Bonyhádon Kodály Zoltán utca. /Kodály Zoltán, a világ hírnő zeneszerző jó néhányszor járt a városban. Szolnokon: Kossuth Lajos utca /1980/, Széchenyi utca /1894/. A Budapest--Szolnok vasútvonal megvalósításában Széchenyi Istvánnak és Kossuth Lajosnak jelentős érdemei voltak.

d/ Emberi létesítményeket, alkotásokat jelölő utcanevek a vizsgált helységben. Például: Békéscsabán Serház utca /186. Az utca végén található ma is a régi sörház. Bonyhádon: Bank udvar. A bank épületének udvarán ma is lakóházak találhatóak. Szolnokon Gyufa utca /1894/. Az utcában volt a gyufagyár.

2. Külső hatások szerepe az utcanévadásban

Egy-egy településre döntő hatással vannak a település környezetében /pl. az országban, ahol a település található/ végmenő gazdasági, politikai, kultúrális változások, történelmi sorsfordulók. Ezek alakítják, változtatják a településen élő emberek belső világát, és ezáltal változik az embereket körülvevő környezet is. Így az utcanévadásban is megfigyelhető a változás és megőrződés folyamata, és egyidejűleg nyomonykövethetők a külső hatások törvényszerűségei is.

Egy helység saját történelmét az ország történelme határozza meg, s mivel a történelmi hatások az utcanévadásban is tükröződnek, minden helység utcanévadásában fontos szerepet játszik az ország történelme. Magyarország történelmében a török kortól napjainkig a következő korszakokat lehet megkülönböztetni:

- 1526-tól 1698-ig - Az ország három részre szakadásától a török kiűzéséig
- 1699-től 1789-ig - A Rákóczi szabadságharctól a Habsburg abszolútizmus kifejlődéséig
- 1790-től 1848-ig - A kabineti abszolútizmustól a reformmozgalmak koráig
- 1848-tól 1849-ig - A polgári forradalom és szabadságharc kora

- 1850-től 1867-ig - Az önkényuralom kora
- 1868-tól 1918-ig - Az Osztrák-Magyar Monarchia időszaka
- 1918-tól 1919-ig - A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság ideje
- 1919-től 1944-ig - Az ellenforradalmi rendszer időszaka
- 1945-től 1984-ig - A népi demokratikus forradalom és a szocializmus építésének korszaka

Ezen időszakokon belül további árnyaltabb korszakhatárokat is meg lehet állapítani. A legfontosabb történelmi, társadalmi változásokat jelölő időszakok felhasználhatók az utcanevek tipizálására is.

A török hódítás előtti időszakból csak szórványosan maradtak ránk utcanevek. Az első hivatalos utcanévjegyzékek a XIX. század közepén jelentek meg. Az általam vizsgált három város hivatalos utcanévjegyzékeinek megjelenési éve: 1851 /Békéscsaba/, 1892 /Bonyhád/, 1894 /Szolnok/.

A XIX. század közepén /1855. XII. 16./ vezették be hazánkban a telekkönyvezést. Ennek hatására a népies utcanevek túlnyomórészt megváltoztak.

1900-tól 1950-ig hazánkban a társadalmi változások igen erősen hatottak az utcanevekre, így az általam vizsgált városokban is. Tömeges utcanévváltoztatások történtek az I. világháború előtti időszakban 1905-ben Bonyhád, 1906-ban Szolnokon, 1910-ben Békéscsabán; a két világháború közötti időszakban 1932-ben Szolnokon, 1934-ben Bonyhád, 1938-ban Békéscsabán; közvetlenül a II. világháború után 1946-ban Bonyhád, 1948-ban Szolnokon, 1949-ben Békéscsabán. 1950--1984 között a magyar települések gyors fejlődésével együtt az utcanévadásban különféle divathullámok, tendenciák jelentkeznek. Utcanéveinkben a személynévek száma egyre több lesz. A helyi vonatkozások helyett egyre inkább külső politikai, társadalmi és kulturális hatások érvényesülnek. Az általános tendenciák mellett azonban egy-egy helységekre jellemző jegyek is kialakulnak. Például: Békéscsabán 1930--1984 között jelentős számú utca /7 db/ viseli a városban tevékenykedett vagy tevékenykedő tanár és tanító nevét. A különféle tendenciák érvényesülése úgy is

lemérhető, hogy a legrégebbi és legújabb hivatalos utcanév-jegyzékek összevetésével megvizsgáljuk az utcanevek élettartamát.

3. A nemzetiségek hatása a névadásban

Az első német telepesek 1723-ban érkeztek Bonyhádra, majd közel egy évszázadon át /1723--1800/ újabb és újabb telepesek jöttek a dunántúli városba. Bonyhád első hivatalos utcanévjegyzékében 19 utcanévből négy német eredetű volt.

Német nyelvjárási alakok:	Irodalmi német alakok:
unertsvölver, tsvölver	Unter Zwölfer, Zwölfer
ritš, smalkas	Rutsche, Schmale Gasse
froškęsi, froškas	Froschgasse, Froschau
šöfkas, šöfkęsi	Schaff-gasse

1892-től napjainkig Bonyhád utcanévadásában a következő tendenciákat lehet megfigyelni.

- a/ Az utcanevek egy csoportjának csak magyar neve van. Például: Fapiacz /1892/
- b/ Az utcanevek egy másik csoportjának csak német neve van. Például: fištaixvęk = Fischteichweg; fűsvęk = Fussweg.
- c/ A magyar és német utcanevek megegyeznek. Például: Ignác utca = iknātskęsi = Ignaczgāssi, Ignaczgasse; Marhauser utca = marhauzęrkas = Mauchausergasse; Szén utca = kőlękas = Kohlegasse.
- d/ A magyar és német utcanevek nem egyeznek meg. Például: Betyár út -- rēmiš štrēs -- Römische Strasse; Gyár utca -- šlāxprikkas -- Schlagbrückengasse.
- e/ A magyar és német utcanevek nem egyeznek meg, a német névvariánsok száma több mint a magyar. Például: Majosi dűlő : Új utca -- naįkas : jamęr/t/stöl -- Neue Gasse : Jammerstal Budai utca -- pavęrnkas : unękas -- Bauerngasse : Untere Gasse.

A német utcanevek száma a magyar környezet hatására fokozatosan csökkent. A megmaradt német nevek azonban megőrizték a település belső hagyományvilágát és nagyrészt konzerváló szerepet töltenek be.

Békéscsabára 1720-tól egy évszázadon át evangélikus szlovákok települtek be Észak-Magyarországról valamint a mai Csehszlovákia keleti részéről. A város utcaneveiben jelenleg a szlovák nevek száma már igen kevés. A városban a következő tipikus szlovák utcanévcsoportokat találtam

a/ Szlovák családnévek az utcanevekben.

Az egykor Békéscsabán élt szlovák családok neveit megőrizték az utcanevek. A névalakokat gyakran lefordították magyarra, a magyar nyelvrendszer szabályainak megfelelően kiegészítették, vagy más változatban használták. Például: hrdlička -- Hrdlicska /1865/ -- Gerlice utca; straka -- Sztraha /1851/ -- Szarka utca; blcha -- Blcha /1851/ -- Bolha utca; rybář -- Rybar /1851/ -- Halász utca; salát -- Salát /1851/ -- Saláta utca; vlčá, vlci -- Vlcskó /1973/ -- Vlcskó utca; Zahorán -- Zahorán-földek, Zahorán-telep. Vlcskó Mihály a múlt század végén hosszú ideig Mezőmegyer /akkor Dobozmegyer Békés megyében/ bírása volt. Zahorán egykori földbirtokos neve, akinek birtokai Békéscsaba környékén voltak.

1959-től napjainkig ismert cseh és szlovák személyiségek nevei találhatók Békéscsaba utcaneveiben. Például: Jilemniczky Péter utca /1962/. A névadó ismert szlovák regényíró, publicista volt /1901--1949/. Fučík, Julius utca /1958/. Julius Fucik /1903--1943/ cseh újságíró, a cseh nemzeti ellenállás harcosa volt.

b/ Utcanévek, melyek feltételezhetően a Békéscsabán élő szlovákok egykori szlovákiai lakóhelyére utalnak. Ezek nem szlovák nevek, de hozzátartoznak a szlovák kultúrkörhöz. Például: Táttra utca /1851/, Árva utca /1851/. A történelmi Árva megye, valamint a Táttra hegység a mai Csehszlovákiában található.

A vizsgált három város az utcanévadás alapján a következőképpen jellemezhető:

a/ Békéscsaba: A város legrégebbi hivatalos utcanevei 125 évesek. Az 1851-es első utcanévjegyzék 69 nevéből 1984-re már csak 11 név maradt meg. Ebből 5 utcanév irányt jelöl, pl.:

Aradi, Berényi, Bórkési, Gyulai, Szarvasi utca. 1851-től 1930-ig a város névadását az jellemezte, hogy azokról a személyekről, akik a városban vagy az országban a protestantizmust támogatták, utcát neveztek el, mivel a város protestáns lakói vallásukat szabadon gyakorolhatták. Az 1930-as évektől napjainkig több utcát neveztek el azokról a tanárokról, akik egykor a városban tevékenykedtek. 1900-tól 1947-ig az 1848--49-es szabadságharc tizenhárom mártírja utcanevet kapott. Ezen kívül a városban szlovák eredetű utcanevek is találhatók, amelyek a város történelmi hagyományaira utalnak.

b/ Bonyhád: 1892-től napjainkig csupán három utcanev maradt változatlan. E nevek a város irodalmi hagyományait őrzik: Petőfi Sándor utca, Vörösmarty Mihály tér. Petőfi és Vörösmarty néhány évig a városban élt. A német utcanevek a település múltját őrzik. Külső hatások, történelmi változások következtében a városban azonban igen sok utca kapott új nevet.

c/ Szolnok: Az 1894-es első utcanevjegyzék 156 utcanevéből 26 maradt változatlan napjainkig. Néhány közülük az 1848--49-es szabadságharc emlékét idézi, ami jelentős külső hatást gyakorolt a város életére. Például: Szabadság utca /1894/, Honvéd utca /1894/, Petőfi utca /1894/, Damjanich utca /1894/, Kosuth utca /1894/.

Szolnok vára jelentős volt a török háborúk idején. Így állandóan katonák állomásoztak a városban. Ennek emlékét őrzik a következő utcanevek: Katona utca /1894/, Marótányos utca /1894/.

Az 1894-ből származó Verseghy utca a helyi kultúrális hagyományok ápolására utal.

Néhány utcanevben megőrződött a régi városkép: Gyufa utca /1894/, Kút utca /1894/, Tófenék utca /1894/.

1945-től napjainkig sok utcát a helyi és nemzetközi munkásmozgalom képviselőiről neveztek el.

Vizsgálataim során sikerült néhány összefüggést feltárni az utcanevek területén. Az összefüggések pontosítására, árnyaltabbá tételére természetesen további mélyreható kutatásokra van szükség.

VINCZE LÁSZLÓ